

ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีชุมชนในเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว¹
Social Impact Assessment from Community Based Tourism Development Projects in Special Tourism Areas of Thailand

เกศกุล สระแก้ว²

Kedkun Srakawee

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการจ้างที่ปรึกษาเพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ทางสังคม Social Impact Assessment (SIA) จากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ได้รับทุนสนับสนุนจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

² อาจารย์ ประจำวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ดำเนินงานโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) การศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 66 คน จาก 10 ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ผลกระทบทางสังคมจากโครงการเกิดขึ้น 3 ด้าน คือ 1) ด้านสังคม ได้แก่ (1) สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนดีขึ้น (3) ชุมชนเกิดการพัฒนาทั้งภาคธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น และ (4) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณี ได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน ทำให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและมีจุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน 2) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนได้ดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ให้แก่สังคมเพิ่มขึ้น และช่วยสร้างระบบนิเวที่ยั่งยืน ผลจากการศึกษาได้นำไปสู่การสร้างข้อเสนอในเชิงนโยบายต่อพัฒนาชุมชนด้วยการท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การประเมินผลกระทบทางสังคม เส้นทางผลกระทบทางสังคม การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The purpose of this research was to study social impact assessment (SIA) of a community-based tourism development project operated by the Special Area Development Administration for Sustainable Tourism (public organization). Qualitative research was done with data collected by interviews with 66 key informants, all stakeholders from ten communities. Results were that project social impact occurred in three areas: 1) socially, in which community members developed new skills needed for tourism business management; improved relationships among community members; business sectors, area management, and more infrastructural systems; and local history, customs, and traditions were transmitted to the young, contributing to cultural sustainability and community tourism; 2) economically, with the community, community enterprises, and private businesses earning more from local tourism; 3) and environmentally, with the community care and conserving the environment more, resulting in higher usage value societally and helping create a sustainable ecosystem. These findings were used to create policy proposals for community development through tourism and creating community sustainability. The project was aligned with sustainable tourism guidelines and sustainable development goals.

Keywords: Social Impact Assessment (SIA), Social impact pathway, Community-based tourism (CBT), Sustainable tourism, Sustainable development goals (SDGs).

บทนำ

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลประโยชน์และความต้องการของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งยังตระหนักในขีดความสามารถของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นในการรับนักท่องเที่ยว ส่งเสริมการอนุรักษ์ และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยว ตลอดจนดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ตามที่องค์การการท่องเที่ยวโลก แห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) มีหลักการเบื้องต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของธรรมชาติ คำนึงถึงการมีส่วนร่วมและความต้องการของชุมชน มีความเป็นธรรมด้านผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น สร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในพื้นที่ ทรัพยากร และวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับชุมชนท้องถิ่น ผสมผสานการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนยังมุ่งสร้างและรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในระดับสูง จากการที่นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่มีความหมาย ความตระหนักด้านความยั่งยืน และส่งเสริมแนวทางปฏิบัติด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้กับนักท่องเที่ยว (UNWTO, 2005) เพื่อปกป้อง สงวนรักษาและพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้คนรุ่นหลัง ซึ่งต้องปลูกจิตสำนึกให้แก่วัยที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนักท่องเที่ยว คนท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ในปัจจุบันมีการท่องเที่ยวหลายแบบที่มุ่งส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น การท่องเที่ยวเชิงชุมชน (Community Based Tourism: CBT) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (Ecotourism) หรือแม้แต่ต้นนโยบายรัฐหรือหน่วยงานท้องถิ่นที่ดูแลรักษา

สิ่งแวดล้อมหรือกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น สำหรับประเทศไทยได้มี พระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 ที่นิยาม “การบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยว” ไว้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ว่าเป็นการจัดสร้าง พัฒนาและปรับปรุง แหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การรักษาคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาบริการท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยว การสร้างและเผยแพร่ องค์ความรู้ ทางการท่องเที่ยว การสร้างสินค้าทางการท่องเที่ยว การรักษาความปลอดภัย ทางการท่องเที่ยว หรือการอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว หรืออุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงหลักการการท่องเที่ยวเพื่อคน ทั้งมวล ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคมทั้งทางตรง และทางอ้อม สนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งหลักการนี้ สอดคล้องกับแนวทางสากลต่อเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ได้ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์ มีมาตรฐาน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่ความยั่งยืน ของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน อพท. ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยชุมชนโดยใช้เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย ที่ได้รับการรับรองว่าสอดคล้องตามเกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการบริหาร จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2) ด้านการจัดการ เศรษฐกิจ สังคม และ

คุณภาพชีวิตที่ดี (3) ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน (4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และ (5) ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการและเชื่อมโยงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อนุรักษ์ และเพิ่มมูลค่าให้กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ช่วยให้การพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืนนำมา ซึ่งรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวและความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในชุมชน ตลอดจนเกิดการกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ อพท. นอกเหนือจากมิติเศรษฐกิจที่ชุมชนมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวแล้วยังมีมิติทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายหลังการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน อพท. จึงมีเป้าหมายที่จะศึกษาและประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในช่วงปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานของ อพท.

จากความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่งดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนศึกษา ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) เพื่อนำผลการศึกษามาใช้นำเสนอต่อองค์กรเพื่อวางแผนการดำเนินงาน กำหนดกลยุทธ์และสื่อสารผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ อพท. ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมจากโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ดำเนินงานโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

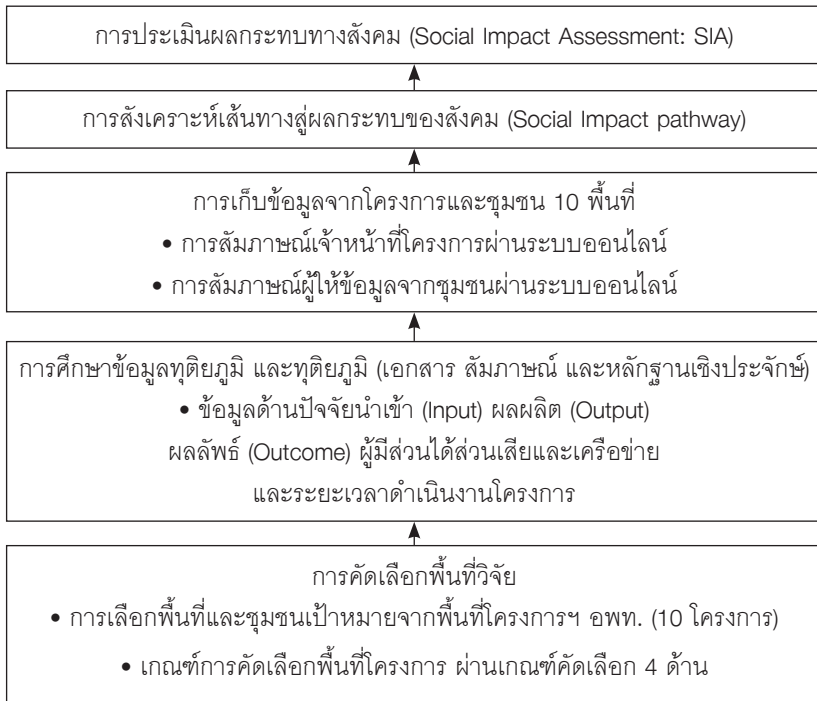
วิธีวิจัย

การวิจัยเพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. มีวิธีการวิจัย เป็นการประเมินภาพรวมของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาพรวมตั้งแต่เริ่มดำเนินงานจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) โดยใช้แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) และการสังเคราะห์เส้นทางสู่ผลกระทบของสังคมของโครงการทางสังคม (Social Impact Pathway) โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) เก็บข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (Key informant) ที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ศึกษากรอบแนวคิดและเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. 2) การเลือกพื้นที่และชุมชนเป้าหมายจากพื้นที่โครงการฯ อพท. 3) นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาจัดทำประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) ของพื้นที่ 10 ชุมชน และ 4) จัดทำกรอบผลกระทบทางสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้หน่วยงานสามารถนำไปใช้ในการติดตามผลในปีต่อไป และนำไปใช้ประเมินผลกับชุมชนอื่น ๆ ที่ดำเนินการ ดังแสดงในภาพประกอบที่ 1

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสืบค้นเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่วิเคราะห์ 3 ประเด็นดังนี้ (1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่พื้นที่จากการมีโครงการออกเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปของค่าแทนทางการเงินหรือ Financial Proxy ทั้งมูลค่าที่เกิดขึ้นทางตรง (มูลค่าที่สามารถวัดได้ผ่านราคาตลาด เช่น รายได้ที่เปลี่ยนแปลงไป กำไรที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น) และมูลค่าที่เกิดขึ้นทางอ้อมแต่สามารถตีค่าเป็นมูลค่าผ่านราคาตลาดได้โดยใช้ Technic Shadow Price (เช่น มูลค่าจากการลดความเสียหาย มูลค่าจากการป้องกันผลเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และมูลค่าของเวลา เป็นต้น) (2) ผลกระทบทางสังคม ในด้านผลกระทบทางสังคมนั้น เป็นการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ พฤติกรรมการใช้ชีวิต และแนวคิดในการดำเนินชีวิตโดยในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก (3) ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเช่นเดียวกับผลกระทบทางสังคม โดยจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เล้าผ่านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางปริมาณและคุณภาพที่สังเกตได้ โดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีแนวคิดสำคัญดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) ได้อธิบายถึง “หลักความยั่งยืน” หมายถึง แง่มุมด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของการพัฒนาการท่องเที่ยว และต้องมีการสร้างสมดุลที่เหมาะสมระหว่างสามมิติเหล่านี้เพื่อรับประกันความยั่งยืนในระยะยาว แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและแนวทางการจัดการใช้ได้กับการท่องเที่ยวทุกรูปแบบในจุดหมายปลายทางทุกประเภท รวมถึงการท่องเที่ยวจำนวนมากและกลุ่มการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนควรมีหลักการ คือ 1) ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว รักษากระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็น และช่วยอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ 2) เคารพความถูกต้องทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเจ้าบ้าน อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นและดำรงอยู่และค่านิยมดั้งเดิมของชุมชน ก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม 3) สร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจระยะยาว โดยให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรมแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย รวมถึงโอกาสการจ้างงานที่มั่นคงและการสร้างรายได้ และบริการทางสังคมแก่ชุมชนที่เป็นเจ้าภาพ และการมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการลดความยากจน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ตลอดจนความเป็นผู้นำทางการเมืองที่เข้มแข็งเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้างและการสร้างฉันทามติ การบรรลุการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและต้องมีการติดตาม

ผลกระทบอย่างต่อเนื่อง การแนะนำมาตรการป้องกันและ/หรือแก้ไขที่จำเป็น
เมื่อจำเป็น (UNWTO, 2005)

องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) มีหลักการเบื้องต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ดังนี้ 1) ดำเนินการจัดการภายใต้ขีดความสามารถของระบบธรรมชาติและ ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และความต้องการของชุมชน 2) มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมสู่ท้องถิ่น (Equity) 3) ให้ประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว 4) เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ ทรัพยากร และวิถีชีวิต 5) เน้นการออกแบบที่กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและใช้วัสดุในท้องถิ่น 6) เน้นการผสมผสานการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสู่แผนพัฒนาระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับประเทศ 7) เน้นข้อมูลพื้นฐานเพื่อเป็นฐานการตัดสินใจและการติดตามตรวจสอบ (สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ) ประเทศไทยได้มีแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT Thailand) ในช่วงพ.ศ. 2559-2563 มีวิสัยทัศน์ คือ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยพัฒนาสู่สากลอย่างมีเอกภาพบนฐานการรักษาและจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืนสู่ชุมชนแห่งความสุข” (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559) ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทย หมายถึง การท่องเที่ยวที่บริหารจัดการโดยชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ผ่านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า สร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน นำไปสู่คุณภาพชีวิตความสุขของคนในชุมชน นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน เป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์ และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น

และคุณภาพชีวิตที่ดี การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดจากโจทย์ที่ว่า “การท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนอย่างสร้างสรรค์ได้อย่างไร” (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558., กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559., สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน อพท., มปป.; พัฒนมาศ วงศ์พัฒนศิริ, 2559) การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นทางเลือกใหม่สำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว ที่ก่อให้เกิดความสนุกและสร้างสรรค์ และสร้างการเปลี่ยนแปลงกับชุมชนด้านต่าง ๆ ในทั้ง 3 ด้าน

- 1) ด้านเศรษฐกิจ การขายเข้าสินค้าที่ตอบสนองความต้องการทั้งคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ทำให้สินค้าท้องถิ่นมีราคาดีขึ้นตามการท่องเที่ยวและส่งผลให้ค่าครองชีพและราคาที่ดินสูงขึ้นตามเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว
- 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนเพื่อตอบสนองรสนิยมนักท่องเที่ยว และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และทรัพยากรพื้นฐาน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558) แสดงให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดจากการการท่องเที่ยวอาจส่งผลต่อทุกมิติของชุมชน ดังนั้น การท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการท่องเที่ยวในชุมชนได้

ชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน มีพื้นฐานจากแนวคิดที่ต้องการทำให้การท่องเที่ยวสร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนซึ่งมาจากหลักการ 10 ข้อ ดังนี้ 1) ชุมชนเป็นเจ้าของ 2) ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ 3) ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง 4) ยกระดับคุณภาพชีวิต 5) มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม 6) คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น 7) ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม 8) เคารพในวัฒนธรรม

ที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ 9) เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น และ 10) มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558., สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน อพท., มปป.) การวัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มักใช้เกณฑ์ของสภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนระดับโลก (Global Sustainable Tourism Council: GSTC หรือ GSTC-D) เป็นเกณฑ์ขั้นต้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เกณฑ์ GSTC ได้ถูกพัฒนาเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณ โดยมีค่ามาตรฐานของ ISEAL Alliance ซึ่งเป็นหน่วยงานเกี่ยวกับบรรทัดฐานระหว่างประเทศในการพัฒนามาตรฐานความยั่งยืน เกณฑ์ GSTC ใช้เพื่อรับรองความยั่งยืนแหล่งท่องเที่ยว เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการความยั่งยืน ช่วยสื่อสารและเป็นแหล่งข้อมูลให้นักท่องเที่ยวหรือสาธารณชนได้ทราบความยั่งยืนของแหล่งเที่ยว ทั้งยังเป็นแนวทางให้สถานบันการศึกษาได้ใช้ในการเรียนการสอนและฝึกอบรม เป็นการรับรองมาตรฐานที่เป็นไปตามเกณฑ์ที่ยอมรับได้ ตลอดจนเป็นการสร้างแรงบันดาลใจ ในปี 2019 เกณฑ์ได้มีการแก้ไข GSTC-D ครั้งล่าสุด โดยอยู่บนพื้นฐานของการปรึกษาหารือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (www.gstcouncil.org) ปัจจุบัน เกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก ประกอบด้วย 4 หัวข้อ ดังนี้

- 1) การจัดการที่ยั่งยืน ได้แก่ กรอบและโครงสร้างการจัดการ การมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการจัดการแรงกดดันและการเปลี่ยนแปลง
- 2) ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ การนำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมาสู่ชุมชน และผลกระทบต่อชุมชนและสวัสดิภาพของชุมชน
- 3) ผลกระทบทางวัฒนธรรม ได้แก่ การปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม และการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- 4) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติ การจัดการทรัพยากร และการจัดการ

ของเสียและการปลดปล่อยมลพิษ เกณฑ์ GSTC สามารถนำไปใช้ในวงกว้างกับแหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่ที่สามารถระบุได้ อาจเป็นทั้งจุดหมายที่ทั้งเล็กและใหญ่ เกณฑ์นี้มีตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ออกมาเพื่อให้คำแนะนำการปฏิบัติตามเกณฑ์ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวหรือจุดหมายมีส่วนร่วมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ปี 2030 และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ข้อ สำหรับประเด็นเรื่อง “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” ปรากฏอยู่ในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อ 12b ที่ว่า “พัฒนาและดำเนินการใช้เครื่องมือเพื่อติดตามตรวจสอบผลกระทบของการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่สร้างงานและส่งเสริมวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น”

จากงานวิจัยโครงการสำรวจสถานะเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทประเทศไทย และทางเลือกมาตรการทางเศรษฐศาสตร์สังคมและกฎหมาย เป้าหมายที่ 12 (สุพจน์ ชุณหะวัณ, ชุณหะวัณ, และธิดา อ่อนอินทร์, 2560) ได้รายงานไว้ว่า ประเทศไทยโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้มีหน่วยงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมาอยู่ก่อนแล้ว และยังได้รับเอาแนวคิดจาก UNWTO รวมทั้ง เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ SDGs ในเรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเข้ามารวมไว้ในนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศจนถึงแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560 - 2564) โดยแผนฯ มีความสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศระยะยาว ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2560-2579) และเน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน และยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเป้าประสงค์นี้ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 อยู่บนหลักการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนที่สอดคล้อง

กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ซึ่งส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้เติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืน อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของประเทศที่ดำเนินตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ สำหรับเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย โดยคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (2562) ร่วมกับแนวคิด SDG เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) มีเกณฑ์ประเมิน 6 ประเด็น ได้แก่ 1) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน 2) การกระจายผลประโยชน์จากธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชนไปสู่ท้องถิ่น 3) การมีนโยบายอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4) การมีนโยบายจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 5) คุณภาพการบริการ และระดับความปลอดภัย และ 6) การจัดการท่องเที่ยวชุมชนมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2562) สำหรับอพท. ได้กำหนดเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยว เกณฑ์ 5 ด้าน 100 ข้อ เป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในเกณฑ์ฉบับนี้ได้รับการรับรองว่ามีความสอดคล้องกับเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (Global Sustainable Tourism Criteria: GSTC-D) (อพท., 2558) ได้แก่ 1) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) ด้านการจัดการเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตที่ดี 3) ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน 4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และ 5) ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสังคมจากโครงการ (Social Impact Assessment)

2.1. การประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) หรือเส้นทางผลกระทบ (Impact pathway) การประเมินผลกระทบจากโครงการงานพัฒนาตามแนวคิดของ White & Raitzer (2017) ได้จำลองสถานการณ์ในกรณีที่ไม่มีแทรกแซง (Non- Interventions) และเปรียบเทียบกับสถานการณ์จริงที่มีการแทรกแซง (Interventions) การประเมินผลกระทบเป็นการวัดผลที่เกิดการได้รับผลกระทบจากสิ่งที่ใส่เข้าไป (Treatment effect) หมายถึง สิ่งที่แทรกแซง (Intervention) เช่น กระบวนการวิจัยหรือการทำโครงการ สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) เช่น รายได้ ผลผลิต ภาวะยากจน สุขภาพ และในด้านอื่น ๆ ที่แตกต่างจากเดิม

2.2. กรอบแนวคิดเชิงตรรกะ (Logical Framework Approach: LFA) หรือ Logic Model (โมเดลเชิงตรรกะ) เป็นแนวคิดที่พัฒนาและเริ่มใช้ครั้งแรกในปี 1969 ในองค์กร USAID เพื่อเป็นเครื่องมือในการประเมิน (Evaluation) เป็นตัวอย่างเบื้องต้นของทฤษฎีโปรแกรม (Program Theory) กรอบแนวคิดเชิงตรรกะได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมโดย NASA และนำมาใช้โดยหน่วยงานของ UN และ USAID ในปี 1970 ปัจจุบันมีหลายองค์กรที่นำวิธีการนี้ไปใช้การทำงานพัฒนา เช่น องค์กรสหประชาชาติ (UNDP) องค์กรสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ต่อมาได้ประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการโครงการวิจัย การประเมินติดตาม (Monitoring) ในขั้นตอนการปฏิบัติงาน กรอบแนวคิดเชิงตรรกะเป็นวิธีการออกแบบโปรแกรมตรวจสอบและประเมินโครงการพัฒนา เป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้ในการจัดทำโครงการโดยมีหลักการง่าย ๆ คือ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน วิธีนี้เป็นวิธีการคิดที่ใช้หลักการตรรกะหรือการใช้เหตุและผล มาอธิบายความสัมพันธ์ของกระบวนการทำงานโครงการ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่โครงการ

กำหนดไว้ และนำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่คาดหวังให้เกิดขึ้น กรอบแนวคิดเชิงตรรกะ มีองค์ประกอบความสัมพันธ์ 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นความสัมพันธ์เชิงทรัพยากรต่าง ๆ (Inputs) และดำเนินไปตามกิจกรรม (Activities) ที่กำหนดไว้ในโครงการ ในส่วนนี้โครงการสามารถจัดการและดำเนินการได้เอง และส่วนที่สอง เป็นความสัมพันธ์ที่โครงการไม่สามารถจัดการควบคุมได้ อยู่ในช่วงที่โครงการนำผลผลิต (Outputs) ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายของโครงการ (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561) กรอบแนวคิดเชิงตรรกะจึงเป็นวิธีการทำงานแบบมีส่วนร่วม และการติดตามและประเมินผล โดยใช้การสร้างรูปแบบของ Log frame matrix เพื่อใช้เป็นเครื่องมือการวางแผนและการตรวจสอบแบบแยกส่วน (Kholweg, 2019) โครงสร้างของกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ ประกอบด้วย 1) เป้าหมายโครงการโดยรวมหรือผลกระทบ (Impact/Goal) 2) ผลลัพธ์หรือวัตถุประสงค์ (Outcome/Purpose/Smart objectives) 3) ผลผลิต (Key outputs /outputs) 4) กิจกรรมหลัก (Major activities) 5) ตัวชี้วัด (Indicators) (Epstein & Yuthas, 2014)

2.3. แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) แนวคิดแผนที่ผลลัพธ์ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ที่เกิดกับกลุ่มเป้าหมาย มุ่งที่ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก วิธีนี้เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเชิงสาเหตุ และการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นรูปแบบการวางแผนและประเมินผลของโครงการโดยเชื่อความสัมพันธ์ของผลผลิต (Inputs) ที่เกิดจากกิจกรรม (Activities) ของการดำเนินโครงการในขอบเขตที่โครงการสร้างการยอมรับและมีอิทธิพลได้ แสดงถึงการเข้าสู่กลุ่มเป้าหมายของโครงการ ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม (Engagement) กับภาคีส่วนต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมจากภาคีเป้าหมาย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

และแนวคิด ส่งผลต่อการยอมรับในวงกว้าง แนวคิดนี้มุ่งเน้นการจัดการ เพื่อสร้างผลลัพธ์จากผลผลิตหรือผลงานของโครงการให้ขยายผลไปสู่ ภาวภาคีเป้าหมายต่าง ๆ และสนับสนุนการเพิ่มบทบาทของภาคีต่าง ๆ ในสังคม แผนที่ผลลัพธ์เป็นเครื่องมือที่สนับสนุนการประเมินผลลัพธ์และผลกระทบ ในวงกว้างของโครงการ (ห่วงโซ่ปลายน้ำ ได้แก่ ผลลัพธ์ ผลกระทบ) ต่างจากกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ Logical Framework ที่เหมาะกับการ บริหารงานโครงการในช่วงห่วงโซ่ต้นน้ำ (ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กิจกรรม) และ ให้ความสำคัญกับแผนปฏิบัติงาน ต่อมาแนวคิดแผนที่ผลลัพธ์ได้พัฒนา รวมกับแนวคิด Logical framework ทำให้ขยายขอบเขตเป็นการหา ความสัมพันธ์ระหว่างการลงทุนไปสู่การสร้างผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า “แผนที่ผลลัพธ์” (Result mapping) หรือการวิเคราะห์เส้นทางสู่ผลกระทบ (Pathway analysis) หรือเส้นทางสู่ผลกระทบ (Impact pathway) หรือห่วงโซ่มูลค่าผลกระทบทางสังคม (Social impact value chain) โดยอธิบาย เชื่อมโยงตั้งแต่ส่วนขอบเขตโครงการที่สามารถควบคุมได้ (ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กิจกรรม) ที่อยู่ภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผลจากกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ Logical Framework ไปสู่ผลจากโครงการซึ่งได้แก่ ผลผลิตหรือผลงาน (Outputs) กิจกรรมและการดำเนินการ (Activities/processes) ผู้ที่ จะนำผลผลิตไปใช้ประโยชน์ (Users) ที่ยอมรับและนำไปใช้จนเกิดการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดผลลัพธ์ (Outcomes) ในเชิงความรู้ ทักษะ พฤติกรรม การปฏิบัติ และทักษะ เมื่อนำไปใช้ในวงกว้างจะนำไปสู่ผลกระทบ (Impact) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ และทั้งทางบวกและลบ (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561.; Sarah, Carden, and Smutylo, 2001) สิ่งสำคัญของแผนที่ผลลัพธ์ คือ 1) การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม เป็นผลลัพธ์ (Outcome) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ความสัมพันธ์ กิจกรรม หรือการกระทำของบุคคล กลุ่ม และองค์กร
ที่โปรแกรมทำงานโดยตรง ผลลัพธ์เหล่านี้สามารถเชื่อมโยงอย่างมีเหตุผลกับ
กิจกรรมของโปรแกรม แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรมเหล่านี้ก็ตาม
2) ภาวคติเครือข่าย ได้แก่ บุคคล กลุ่ม และองค์กรที่โครงการได้ตอบโดยตรง
และผู้ที่โครงการคาดหวังโอกาสในการมีอิทธิพล กิจกรรมส่วนใหญ่จะ
เกี่ยวข้องกับผลลัพธ์หลายอย่าง เนื่องจากมีภาวคติเครือข่ายหลายราย
3) การมีส่วนร่วม (Contributions) เป็นการใช Outcome Mapping
ในโครงการไม่ได้เป็นการอ้างความสำเร็จของผลกระทบจากการพัฒนา
แต่เป็นการเน้นที่การมีส่วนร่วมในผลลัพธ์ ในทางกลับกัน ผลลัพธ์เหล่านี้
ทำให้ผลกระทบจากการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์ไม่จำเป็นต้อง
เกิดจากสาเหตุและผลกระทบโดยตรง สำหรับองค์ประกอบของแผนที่ผลลัพธ์
ประกอบด้วย 1) ทรัพยากรหรือปัจจัยนำเข้า (Inputs) หมายถึง สิ่งที่เป็นปัจจัย
ที่ใช้ดำเนินงาน/กิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ 2) กิจกรรมต่าง
(Activities) คือ การดำเนินงาน หรือวิธีการ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของ
โครงการที่ตั้งใจ 3) ผลผลิต (Outputs) คือ ผลที่เกิดขึ้นในสิ่งแรกและชัดเจน
ที่สุดและตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ 4) ผลลัพธ์ (Outcomes) คือ
การนำผลผลิตของโครงการไปใช้ประโยชน์โดยกลุ่มเป้าหมาย แล้วมี
การเปลี่ยนแปลงในระดับการยอมรับ ทั้งในเชิงความรู้ ทักษะ พฤติกรรม
การปฏิบัติ และทักษะ โดยต้องมีผู้ใช้ (User) ยอมรับ (Adoption) นำไปใช้
5) ผลกระทบ (Impact) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากผลลัพธ์ใน
วงกว้าง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาทั้งผลกระทบ
ทางตรงและทางอ้อม ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ทั้งเชิงบวกและลบ (Sarah, Carden,
and Smutylo, 2001)

2.4. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Theory of Change: ToC) เป็นแนวคิดเชิงกระบวนการในรูปของแผนภาพผลลัพธ์ ที่เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาที่อธิบายผลลัพธ์เป็นไปได้ แสดงความสัมพันธ์ในการทดสอบผ่านการประเมินผลกระทบ (Impact evaluation) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงยังเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาที่อธิบายผลลัพธ์ที่เป็นไปได้และความสัมพันธ์ในการทดสอบ ผ่านการประเมินผลกระทบ (Impact evaluation) มุ่งเน้นการแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของห่วงโซ่ผลลัพธ์ที่มาจากกิจกรรม ผลผลิต ผลลัพธ์ และเป้าหมาย/ผลลัพธ์ระยะยาว (Long-term outcomes) ภายใต้สมมติฐานที่มี (Taplin & Clark, 2012.; White & Raitzer, 2017.; Vogel, 2012 อ้างอิงใน เกศกุล สระगी, 2564) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงคล้ายกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ (Logical framework) แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) และเส้นทางสู่ผลกระทบ (Impact pathway) ที่เส้นทางของผลลัพธ์เกิดได้หลายเส้นทาง โดยเน้นความสัมพันธ์การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม (Behavior) ของบุคคลหรือกลุ่ม เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงสังคมในวงกว้าง (Social change) ในระยะยาว ทั้งในขอบเขตที่โครงการควบคุมได้และนอกเหนือการควบคุมของโครงการ ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561) ลักษณะทั่วไปของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง คือให้ภาพรวมใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับบริบท แสดงเส้นทางการเปลี่ยนแปลงและอธิบายว่าเกิดขึ้นอย่างไร ทำไมจึงเกิด โดยองค์ประกอบที่สำคัญในห่วงโซ่ผลลัพธ์มักนำมาเขียนเป็นประโยคเชิงตรรกะ “ถ้าทำ x แล้ว y จะเกิดเปลี่ยนแปลงเนื่องจาก...” (Brown, 2016.; Epstein & Yuthas, 2014 อ้างอิงใน เกศกุล สระगी, 2564) ที่หมายถึง “ถ้าเงื่อนไข (นี้) มีอยู่ และได้ใช้ปัจจัยนำเข้า และดำเนินการตามนี้ แล้วจะทำให้..ผลผลิตนี้จะเกิดขึ้น..ด้วยผลนี้จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง” เป็น

ประโยคที่อธิบายครอบคลุมถึงปัจจัยนำเข้าที่เชื่อมโยงไปสู่ลำดับการกระทำ หรือเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อผู้รับประโยชน์ (United States Agency for International Development, 2016 อ้างอิงใน เกตุกุล สระกวี, 2564) ในแนวคิดเชิงตรรกะของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงแสดงได้ทั้งในรูปของ “โมเดลเชิงตรรกะและประโยคเชิงตรรกะ” หรือรู้จักในชื่ออื่นเช่น แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping) ห่วงโซ่ผลกระทบ หรือเส้นทางสู่ผลกระทบ (Impact pathway) เป็นต้น องค์ประกอบโครงสร้างของตัวแปร ได้แก่ ปัจจัยนำเข้าหรือทรัพยากรที่ใช้ กิจกรรมในโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมโครงการ และผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะสั้นและระยะยาว (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561)

2.5. กรอบการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment-SIA) หรือห่วงโซ่ผลกระทบ (Impact Value Chain) เป็นแนวทางหนึ่งในการวัดผลสำเร็จของโครงการเพื่อสังคม โดยพิจารณาจากตัวชี้วัดที่เป็นผลสืบเนื่องจากปัจจัยนำเข้าไปจนถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม งานวิจัยนี้ได้ใช้ ห่วงโซ่ผลกระทบ เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นแนวคิดของแผนที่ผลลัพธ์ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกันด้วยหลักตรรกะ โมเดลเชิงตรรกะมีองค์ประกอบ 5 ส่วน ดังนี้ 1) ปัจจัยนำเข้า (Input) ของโครงการ หมายถึง ทรัพยากรหรือปัจจัยขั้นต้นที่ใช้ดำเนินงานหรือกิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ เป็นทรัพยากรที่ลงทุนในโครงการเพื่อส่งเสริมผลลัพธ์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการ เช่น แรงงาน ผู้เชี่ยวชาญ บุคลากรในโครงการ งบประมาณ เงินทุน เครื่องจักร อุปกรณ์ ที่ดิน ภูมิปัญญา องค์ความรู้ที่ใช้ในการทำกิจกรรมโครงการ เป็นต้น 2) กิจกรรม (Activities) หมายถึง การดำเนินงาน วิธีการขั้นตอน กระบวนการ เหตุการณ์ และการลงมือทำที่นำไปสู่การเกิดผลผลิตที่สอดคล้องกับ

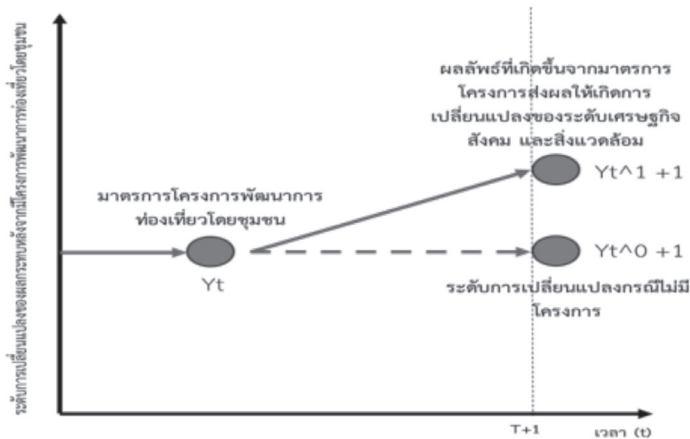
วัตถุประสงค์ของโครงการ โดยใช้ทรัพยากรทำกิจกรรมให้เกิดผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ของงาน 3) ผลผลิต (Output) ของโครงการ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรมที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ เป็นผลที่เกิดขึ้นแรก สังเกตได้โดยตรง ส่วนใหญ่เป็นรูปธรรมชัดเจนหรือนับได้ทันที ผลผลิตเป็นได้ทั้งผลิตภัณฑ์ และบริการให้กับผู้รับประโยชน์ ผลผลิตที่สำคัญที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการนั้นจะต้องมีผู้ใช้ (User) ที่ยอมรับ (Adoption) นำผลผลิตไปใช้ 4) ผลลัพธ์ (Outcome) หมายถึง การนำผลผลิตของโครงการไปใช้ประโยชน์โดยกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ประโยชน์ (Users) เป็นผลโดยตรงของกิจกรรมหรือโปรแกรมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับการยอมรับ (Adoption) เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ กิจกรรม และ/หรือการกระทำของผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมโครงการ เช่น พฤติกรรม ทักษะ และทักษะ ผลลัพธ์ระยะสั้นมักทำสำเร็จภายใน 1-3 ปี และผลลัพธ์ระยะยาวมักสำเร็จภายใน 4-6 ปี และ 5) ผลกระทบ (Impact) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากผลลัพธ์ในวงกว้างใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลกระทบเกิดได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (Earl, Carden, and Smutylo, 2001., Epstein & Yuthas, 2014; สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561)

ตามแนวทางของ White & Raitzer (2017) การจำลองสถานการณ์ในกรณีที่ไม่มีการแทรกแซง (Non- Interventions) เปรียบเทียบกับสถานการณ์จริงที่มีการแทรกแซง (Interventions) การประเมินผลกระทบจึงเป็นการวัดผลที่เกิดการได้รับสิ่งแทรกแซง (treatment effect) Treatment หมายถึง สิ่งที่แทรกแซง (intervention) ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) เปลี่ยนแปลงแตกต่างจากเดิม การศึกษาวิจัยผลกระทบทางสังคมมีการดำเนินการ ดังนี้ 1) การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสืบค้นเอกสารข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องแล้วนำมา

วิเคราะห์ 3 ประเด็น คือ (1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ เป็นการตีความผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่พื้นที่จากการมีโครงการออกเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปของค่าแทนทางการเงินหรือ Financial Proxy ทั้งมูลค่าที่เกิดขึ้นทางตรง (มูลค่าที่สามารถวัดได้ผ่านราคาตลาด เช่น รายได้ที่เปลี่ยนแปลงไป กำไรที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น) และมูลค่าที่เกิดขึ้นทางอ้อมแต่สามารถตีค่าเป็นมูลค่าผ่านราคาตลาดได้โดยใช้ Technic Shadow Price (เช่น มูลค่าจากการลดความเสียหาย มูลค่าจากการป้องกันผลเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และมูลค่าของเวลา เป็นต้น) (2) ผลกระทบทางสังคม โดยการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ พฤติกรรมการใช้ชีวิต และแนวคิดในการดำเนินชีวิตโดยในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก (3) ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเช่นเดียวกับผลกระทบทางสังคม โดยจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เล้าผ่านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางปริมาณและคุณภาพที่สังเกตได้ โดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก 2) การวิเคราะห์ข้อมูล อ้างอิงตามแนวคิดของ White & Raitzer (2017) ที่ว่าเมื่อมีการสนับสนุนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในช่วงระยะเวลาที่ t ให้ผลลัพธ์คือ Y_t เมื่อเวลาผ่านไปที่ $t+1$ หลังจากที่เกิดโครงการสนับสนุนแก่พื้นที่พัฒนาหรือปัจจัยแทรกแซง (Intervention) ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับคือเปลี่ยนเป็น Y_{t+1} ในขณะที่หากกลุ่มเป้าหมายที่พัฒนา กรณีไม่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการ (intervention) ผลลัพธ์ที่ได้จะมีเพียงแค่ Y_{0t+1} ซึ่งส่วนหลังเป็นการเปรียบเทียบค่าของ Y เมื่อเขียนเป็นสมการจะคำนวณค่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมาตรการของโครงการ (intervention) แก่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเมื่อเวลาผ่านไปเทียบกับผลลัพธ์ที่เกิดที่เวลาตั้งต้น ดังนั้นการวัดผลกระทบ (Impact) คือ $Impact = Y_{t+1} - Y_{0t+1}$ (หมายเหตุ เป็นการอธิบายโดยใช้

เศรษฐกิจในการชี้วัดระดับการเปลี่ยนแปลง) เพื่อชี้ให้เห็นถึงระดับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงปริมาณ (หากมีข้อมูลที่เพียงพอและชัดเจนในการวัด) และเชิงคุณภาพที่เกิดขึ้นใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แสดงในภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 ภาพแนวคิดการวิเคราะห์ Social Impact Assessment: SIA

ที่มา: ดัดแปลงจาก White & Raitzer (2017)

2.6. การสังเคราะห์เส้นทางสู่ผลกระทบทางสังคมของโครงการวิจัยทางสังคม (Social Impact Pathway) การวิเคราะห์เส้นทางผลกระทบทางสังคมของโครงการนั้น จะดำเนินการวิเคราะห์ตามหลักการของแผนที่ผลลัพธ์และแนวคิดเชิงตรรกะ (Earl, Carden, and Smutylo, 2001., Epstein & Yuthas, 2014; Itsawilanon & Phalanurak, 2018.: สุวรรณ ประณีตวตุล, 2562) ที่ประเมินผลกระทบโดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินโครงการต่อกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเส้นทางสู่ผลกระทบของงานวิจัยจะสรุปออกมาเป็นแผนผังลูกโซ่เชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการมีโครงการหรือโปรแกรมวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นการดำเนินงานจนถึงจุดมุ่งหมายหลักของโครงการ หรือเป็นการแสดงโครงข่ายความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานวิจัยกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดที่คาดว่าจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการหรือโปรแกรมการวิจัยเป็นเส้นทางผลกระทบ (Impact Pathway) หรือเส้นทางการเปลี่ยนแปลง (Pathway to Change) ที่ประกอบด้วยผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ (Templeton, 2005 อ้างถึงใน สุวรรณ ประณีตวตุล, 2562) เส้นทางสู่ผลกระทบมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ (1) ทำการทบทวนเอกสารการดำเนินโครงการและสัมภาษณ์บุคลากรระดับบริหารและระดับปฏิบัติการ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านปัจจัยนำเข้า (Input) และผลผลิตของงานวิจัย (Output) เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบ รวมถึงข้อมูลด้านปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินโครงการ และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์เพื่อการบริหารจัดการโครงการที่ดีในอนาคต (2) สัมภาษณ์ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการฯ ในพื้นที่พัฒนาการท่องเที่ยว โดยต้องเป็น key person ในพื้นที่ โดยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้มา ซึ่งข้อมูลด้านผลลัพธ์ (Outcome) ที่เกิดขึ้นจากโครงการฯ รวมถึงการเปลี่ยนแปลง (Change) ของระดับเศรษฐกิจและสังคม เพื่อสร้างแผนที่ผลกระทบ (Impact Pathway)

ขององค์กรโดยอาศัยทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Theory of Change: ToC) โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิเชิงพื้นที่ประกอบการวิเคราะห์ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นระดับพื้นที่ รวมถึงสอบถามข้อมูลด้านผลสำเร็จของโครงการในการแก้ปัญหาได้ตรงตามความต้องการหรือไม่ และแนวทางในการดำเนินโครงการในอนาคตที่สามารถตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายได้ โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้สัมภาษณ์โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งผู้ที่ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงและเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลที่ต้องการได้ หรือกล่าวได้ว่า ผู้เข้าร่วมต้องมีประสบการณ์และคุณลักษณะหลาย ๆ ประการที่คล้ายคลึงกัน ภายใต้บรรยากาศสนทนาที่เหมาะสม (Morgan, D. L., 1996) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนที่นำข้อมูลการสัมภาษณ์และข้อมูลทุติยภูมิมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกเป็นเส้นทางสู่ผลกระทบของงานวิจัยตามแนวทางการวิเคราะห์ Impact pathway ที่นำเสนอโดย กัมปนาท วิจิตรศรีกมล และคณะ (2562) ตามองค์ประกอบของโครงการ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า ผลผลิต ผลลัพธ์ ผู้ใช้ประโยชน์ การเปลี่ยนแปลง (Change) และผลกระทบที่เกิดขึ้น (Impact)

3. องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นหน่วยงานภาครัฐ ในรูปแบบ “องค์กรมหาชน” มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งขึ้น เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่น โดยให้มีการบริหารและพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวในเชิงบูรณาการ บทบาทของ อพท. ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเพิ่มรายได้และสร้างเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนผ่านหน่วยงาน สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน (สทช.) ที่อพท.จัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานประสานงาน ส่งเสริม และสนับสนุนชุมชนในพื้นที่พิเศษ ก่อให้เกิด

การพัฒนาอย่างยั่งยืนและการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น (สำนักท่องเที่ยว
โดยชุมชน อพท., มปป.)

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในงานวิจัยการประเมินผลกระทบทาง
สังคมด้านโครงการทางสังคมด้านการท่องเที่ยว พบว่า มีงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องดังนี้ งานวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคมของศูนย์กลไก
การจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม
วิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกว.) (จิตติ มงคลชัยอรัญญา และ
คณะ, 2563a) ในโครงการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง
จังหวัดพิษณุโลกกรณีชุมชนบ้านร่องกล้า การวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้
กรอบแนวคิดห่วงโซ่ผลกระทบ (Impact value chain) ผลการวิจัยพบว่า
โครงการมีผู้ใช้ประโยชน์หลายระดับ ได้แก่ สมาชิกชุมชนในพื้นที่ และอุทยาน
แห่งชาติภูหินร่องกล้า หน่วยงานการท่องเที่ยวระดับจังหวัด และนักท่องเที่ยว
ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ ได้แก่ เกิดนักวิจัยท้องถิ่น เกิดแผนพัฒนา
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เกิดมัคคุเทศก์ใหม่ มีแหล่งเรียนรู้ จากผลผลิต
ก่อให้เกิดผลลัพธ์ คือ ชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ชุมชนมีรายได้จากบ้านพักและรถนำเที่ยว ชุมชนได้สร้างนวัตกรรมการ
จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism: CBT) ที่ส่งเสริม
ให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงที่รู้จักในนาม “ภูมิลูโล หุ่นชากระ
เมืองไทย” ชุมชนและเจ้าหน้าที่อุทยานทำงานร่วมกัน ปัญหาขัดแย้ง
ชุมชนลดลง ปัญหารุกล้ำพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรลดลง มีฐานข้อมูลการ
ท่องเที่ยวชุมชน เกิดรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายท่องเที่ยวระดับตำบล
และชุมชน เป็นพื้นที่ต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชน ทำให้เกิดแหล่ง
เรียนรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยว และส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของ
ชุมชน มีความร่วมมือระหว่างชุมชนและอุทยานแห่งชาติในการท่องเที่ยว

และดูแลป่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากทั้งสองโครงการ นำไปสู่ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ (ชุมชนมีความมั่นคงทางอาชีพ มีอาชีพเสริมจากอาชีพเดิม ต้นทุนในการการเฝ้าระวังไฟป่าลดลง) ด้านสังคม (ชุมชนตระหนักในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับประเทศ) และด้านสิ่งแวดล้อม (ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ปัญหาไฟป่าลดลง)

ในงานวิจัยกรณีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนบ่อเจ็ดลูก จังหวัดสตูล (จิตติ มงคลชัยอรัญญา และคณะ, 2563b) ประกอบด้วยโครงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และโครงการศึกษารูปแบบและพัฒนาาศักยภาพการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการวิจัยประเมินผลกระทบทางสังคม พบว่า โครงการมีผู้ใช้ประโยชน์คือ คนในชุมชน เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและภูมิภาค และนักท่องเที่ยว ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ ได้แก่ นักวิจัยท้องถิ่น ข้อมูลชุมชนและประวัติศาสตร์ชุมชน กลุ่มการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มและโปรแกรมนำเที่ยว เกิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ เกิดเครือข่ายและการประสานงานกับภาคส่วนต่าง ๆ และเกิดกฎระเบียบวิจัยการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน ก่อให้เกิดผลลัพธ์ของโครงการคือ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีจากการทำกิจกรรมละบริหารงานอย่างมีส่วนร่วม เห็นคุณค่าของทรัพยากร มีอาชีพและรายได้ เยาวชนได้ร่วมทำกิจกรรมทำให้ห่างไกลยาเสพติด และถ่ายทอดความรู้ชุมชนในรูปแบบท่องเที่ยว นำไปสู่ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม คือ ชุมชนร่วมกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ด้านเศรษฐกิจ คือ ชุมชนมีความมั่นคงอาชีพจากรายได้ท่องเที่ยว และด้านสังคม คือ คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้พัฒนาศักยภาพและทักษะด้านต่าง ๆ ผลจากการวิจัยดังกล่าวทั้ง ได้ถูกนำไปใช้เพื่อนำเสนอในเชิงนโยบาย

ในงานวิจัยต่างประเทศมีงานวิจัยการประเมินผลตอบแทนจากการลงทุนจากการท่องเที่ยวของโครงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและประเพณีของเมืองทางใต้ของประเทศสเปนซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับจดทะเบียนจากยูเนสโก (Montes et al., 2021) งานวิจัยนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว งานวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงคุณค่าทางสังคมในเชิงลึกของพระราชวังที่เป็นสัญลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยวหลักของเมืองทางตอนใต้ของสเปนที่ยูเนสโกรับรองเป็นแหล่งมรดกโลก นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโครงการได้สร้างผลกระทบทางสังคม คือ ทำให้เมืองที่มีมรดกวัฒนธรรมและประเพณีที่เก่าแก่กลายเป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม พนักงานพิพิธภัณฑสถานได้พัฒนาทักษะแรงงาน ชาวเมืองรู้สึกภาคภูมิใจและเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองในท้องถิ่น พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของเมืองได้เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของเมือง จากผลวิจัยดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การวิจัยด้วยเครื่องมือการประเมินผลกระทบทางสังคมสามารถแสดงถึงความสำเร็จของโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรม และนำเสนอต่อสาธารณะเพื่อเป็นข้อเสนอในการพัฒนาเชิงนโยบาย ถึงความจำเป็นและความสำคัญของหน่วยงานวิจัยท้องถิ่นในการสร้างนักวิจัยให้เกิดขึ้นในสังคมส่งผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานการพัฒนา ผลการศึกษาผลกระทบสามารถนำไปสู่การให้ข้อมูลที่ส่งผลในเชิงนโยบายและกลยุทธ์ นอกจากนี้ในแง่ของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จากงานวิจัยของไทยและต่างประเทศ ได้แสดงจุดเน้นสำคัญที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในงานวิจัยนี้มีกลุ่มตัวอย่าง

2 ระดับ คือ

1.1.1. กลุ่มตัวอย่างระดับโครงการ ผลการคัดเลือกพื้นที่วิจัยของโครงการการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนจากชุมชน โดยพิจารณาจากเขตรับผิดชอบโดย อพท. ที่มีทั้งหมด 8 เขต (42 พื้นที่) ได้พื้นที่โครงการที่ศึกษาจำนวน 10 พื้นที่ โดยใช้เกณฑ์การท่องเที่ยวชุมชน และเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ดังนี้ (1) เป็นพื้นที่ที่มีงบประมาณเพื่อดำเนินการสูง (2) เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการจำนวนมากและชัดเจน (3) เป็นพื้นที่ที่คาดการณ์ว่ามีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมสูง (4) เป็นพื้นที่ที่ผลลัพธ์จากโครงการ (Outcome) ถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders/Users) การคัดเลือกโครงการ 10 ชุมชน โดยนักวิจัยได้พิจารณาและมีความเห็นร่วมในที่ประชุมผ่านระบบแอปพลิเคชันซูม

1.1.2. กลุ่มตัวอย่างระดับบุคคล การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการที่ถูกคัดเลือก โดยมีเกณฑ์คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้ (1) กรณีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการมีจำนวนมาก จะคัดเลือกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างน้อย 10%-15% ของจำนวนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด (2) กรณีที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการจำนวนน้อย (ไม่เกิน 50 ราย) อาจคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างน้อย 5-10 รายสำหรับเป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล (3) หลักเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ (1) ต้องเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่โครงการ (2) ต้องเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลภาพรวมโดยละเอียดของโครงการ (หากเป็นผู้ที่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทราบถึงรายละเอียด

การเปลี่ยนแปลงได้ดียิ่งขึ้น) (3) หากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม จะทำให้เกิดความสะดวกแก่ผู้ประเมินในกรณีที่ต้องสัมภาษณ์ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน เนื่องจากผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่มสามารถเป็นตัวกลางประสานสมาชิกชุมชนได้ (4) ยินดีให้ความร่วมมือ หากผู้ประเมินต้องมีการติดตามหรือเก็บข้อมูลย้อนหลังเป็นระยะ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสามารถจำแนกได้ 6 กลุ่ม ที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่โครงการ กลุ่มเป้าหมายหรือผู้รับประโยชน์โครงการ (ได้แก่ ประธานกลุ่มและสมาชิก นักสื่อความหมาย) กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ได้แก่ ผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชน) เครือข่ายทั้งภาครัฐ (เจ้าหน้าที่รัฐ) และเอกชน (องค์กรธุรกิจ) ดังแสดงในตาราง 1 การดำเนินการสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ในแต่ละชุมชน โดยกลุ่มแรกเป็นการสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าหน้าที่อพท. และสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นสมาชิกชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มที่สอง ดังแสดงในตาราง 1

ตารางที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน 10 พื้นที่

	ผู้ให้ข้อมูล	จำนวน (คน)	ลักษณะการเลือกผู้ให้ข้อมูล
1	กลุ่มเจ้าหน้าที่อพท.	17	เจ้าหน้าที่ อพท.ในเขตพื้นที่โครงการ
2	ประธานกลุ่มและสมาชิก	36	ประธานกลุ่มเป็นผู้นำหรือก่อตั้งหรือผู้บริหารของกลุ่มชุมชน สมาชิกกลุ่มคือ ผู้ที่เข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่ม
3	นักสื่อความหมาย	1	คนในชุมชนที่เข้าร่วมกับโครงการ ทำหน้าที่นำเที่ยวชุมชน นักสื่อความหมายบางส่วนเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่นับรวมอยู่ในสมาชิกกลุ่ม (ข้อ 2) หรือสมาชิกชุมชน (ข้อ 4)

	ผู้ให้ข้อมูล	จำนวน (คน)	ลักษณะการเลือกผู้ให้ข้อมูล
4	ผู้นำชุมชนและสมาชิก	8	คนในชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) และชาวบ้านในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ
5	เครือข่ายโครงการ	2	องค์กรธุรกิจหรือกลุ่มที่ทำกิจกรรมร่วมกับโครงการ เช่น ตัวแทนบริษัทนำเที่ยวในพื้นที่
6	เจ้าหน้าที่รัฐ	2	เจ้าหน้าที่ในภาครัฐที่มีหน่วยงานในชุมชนหรือเกี่ยวข้องกับโครงการของชุมชน เช่น ผู้อำนวยการอุทยาน

2. ผลการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) การประเมินการประเมินผลกระทบทางสังคม เป็นการวิจัยเพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตั้งแต่เริ่มดำเนินงานจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) วิเคราะห์ในรูปแบบเส้นทางสู่ผลกระทบของสังคมของโครงการทางสังคม (Social Impact Pathway) โดยพิจารณาปัจจัยนำเข้า (Inputs) ผลผลิต (Outputs) ผลลัพธ์ (Outcomes) และผลกระทบ (Impacts) ในภาพรวมที่เกิดขึ้นจากโครงการแล้วประมวลออกมาเป็นเส้นทางสู่ผลกระทบทางสังคมจากโครงการเพื่อสังคม (Social Impact Pathway) โดยในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ SIA จำนวน 10 ชุมชนที่คัดเลือก ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ผลการวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคม และเส้นทางสู่ผลกระทบของสังคมของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. 10 พื้นที่ มีดังนี้

1) ปัจจัยนำเข้า (Input) ปัจจัยนำเข้าหลักการขับเคลื่อนโครงการ 10 พื้นที่ ประกอบด้วย 1) งบประมาณขับเคลื่อนโครงการที่สนับสนุนโดย อพท. และ 2) บุคลากรและหน่วยงานขับเคลื่อนโครงการ จากการวิเคราะห์

โครงการ พบว่ามี 6 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) (2) ชุมชนและวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ขับเคลื่อน 10 พื้นที่ (3) ผู้ประกอบการธุรกิจเกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่โครงการ (4) สถาบันการศึกษาในพื้นที่โครงการ (5) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น และ (6) องค์การอิสระที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว หน่วยงานในพื้นที่และภาคีเครือข่าย เช่น สมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย TEATA สมาคมสมาพันธ์ธุรกิจการท่องเที่ยวส่วนภูมิภาคแห่งประเทศไทย สมาคมไทยบริการท่องเที่ยว องค์การบริหารส่วนตำบล สมาคมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สทท.) สมาคมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สทท.) บริษัทโลเคิล อโกลด์ จำกัด สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวต่าง ๆ

2) กิจกรรม (Activities) กิจกรรมที่ขับเคลื่อนพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ อพท. ได้ดำเนินการตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของโครงการจนถึงปี พ.ศ. 2564 ในพื้นที่ส่งเสริม 10 พื้นที่ พบว่า ในแต่ละพื้นที่มีกิจกรรมที่ค่อนข้างหลากหลาย และมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ ซึ่งจัดกลุ่มตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมได้ 9 ประเภท ดังนี้ (1) กิจกรรมเพื่อจัดทำและพัฒนาแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน (2) กิจกรรมเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อบริบทของพื้นที่ (3) กิจกรรมเพื่อพัฒนาธุรกิจและผลิตภัณฑ์เพื่อยกระดับเป็นสินค้าและบริการเด่นของชุมชน (4) กิจกรรมเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติ (5) กิจกรรมเพื่อพัฒนาภาพลักษณ์และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว (6) กิจกรรมเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน (7) กิจกรรมเพื่อพัฒนานักสื่อความหมายหรือไกด์นำเที่ยว (8) กิจกรรมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลชุมชนและถ่ายทอดองค์ความรู้แก่สมาชิกและนักท่องเที่ยว (9) กิจกรรมเพื่อพัฒนา

ทักษะเยาวชนเพื่อเตรียมพร้อมต่อธุรกิจการท่องเที่ยว

3) ผลผลิต (Output) จากการศึกษาพบว่าผลผลิตที่เกิดจากโครงการมี 9 ประเภท ดังนี้ (1) เกิดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องตามบริบทชุมชน (2) เกิดเส้นทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของพื้นที่ (3) มีแผนการพัฒนาธุรกิจและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (4) เกิดแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรธรรมชาติ (5) มีแนวทางการพัฒนาภาพลักษณ์และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว (6) มีแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะระบบชลประทานและน้ำประปา (7) เกิดนักสื่อความหมาย และไกด์นำเที่ยวของชุมชน (8) เกิดฐานข้อมูลชุมชน และแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ (9) เกิดการสร้างเยาวชนที่มีทักษะ ที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนห่วงโซ่ธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชน

4) ผลลัพธ์ (Outcome) ของโครงการ ได้แก่ (1) แผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องตามบริบทชุมชนชุมชนเกิดการพัฒนาตามแผนการทำให้ชุมชนมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวในชุมชน (2) เส้นทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของพื้นที่ เกิดจากการที่ชุมชนพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุด ในด้านการสื่อความหมาย ความประทับใจ และการสร้างรายได้ของชุมชน (3) แผนการพัฒนาธุรกิจและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชน สินค้าและบริการได้รับการยกระดับพัฒนาให้ดีขึ้น และน่าสนใจขึ้น ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ (4) แนวทางการพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้รับการดูแลฟื้นฟูเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (5) แนวทางการพัฒนาภาพลักษณ์และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนได้ปรับปรุงภาพลักษณ์แหล่งท่องเที่ยวให้มีความสวยงามให้มีความสำคัญ

กับความสะอาด และการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่อย่างเป็นระบบ (6) แนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ชุมชนได้ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน สิ่งอำนวยความสะดวก ระบบชลประทาน และน้ำปะปาและไฟฟ้า เพื่อให้เพียงพอและรองรับต่อธุรกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชน (7) นักสื่อความหมายและไกด์นำเที่ยวของชุมชน จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีบุคลากรด้านการสื่อความหมาย และสามารถนำเที่ยวในพื้นที่ได้ (8) ฐานข้อมูลชุมชนและแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้สามารถประยุกต์ใช้ข้อมูลชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และนำเสนอจุดเด่นของชุมชนแก่นักท่องเที่ยว (9) เยาวชนได้รับการพัฒนาและมีทักษะการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนห่วงโซ่ธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชน และมีส่วนทำให้การท่องเที่ยวชุมชนได้พัฒนาอย่างยั่งยืน 5) ผลกระทบ (Impact) ผลกระทบที่โครงการได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในพื้นที่ 10 ชุมชน เกิดขึ้น 3 ด้าน คือ 1) ด้านสังคม ได้แก่ (1) สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนดีขึ้น (3) ชุมชนเกิดการพัฒนาทั้งภาคธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น และ (4) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณีชุมชนได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน ทำให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและจุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน 2) ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ให้แก่สังคมมากขึ้น และช่วยสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืน ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ ห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนา
การท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษ อพท. 10 พื้นที่

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
(1) งบประมาณ ขับเคลื่อน โครงการ 10 พื้นที่	(1) การจัดทำ และพัฒนา แผนการจัดการ ท่องเที่ยวของ ชุมชน	(1) เกิดแผน พัฒนาการ ท่องเที่ยว (2) เกิดเส้นทาง การท่องเที่ยว	(1) แผนพัฒนา การท่องเที่ยว สอดคล้องกับ บริบทชุมชน (2) เส้นทาง การท่องเที่ยวมี ความเหมาะสม กับพื้นที่	(1) ด้านสังคม: สมาชิกชุมชน พัฒนาทักษะ และมีความ สัมพันธ์ที่ดี
(2) บุคลากรและ หน่วยงานขับเคลื่อนโครงการ	(2) การพัฒนา เส้นทาง ท่องเที่ยว	(3) เกิดแผน พัฒนาธุรกิจ และผลิตภัณฑ์ ท้องถิ่น	(3) ผลลัพธ์ ท้องถิ่นและ บริการพัฒนาขึ้น	(1.3) ชุมชนได้ พัฒนาด้าน ต่าง ๆ
(3) หน่วยงานในพื้นที่และภาคีเครือข่าย	(3) การพัฒนา ธุรกิจและ ผลิตภัณฑ์	(4) ได้แนวทาง การพัฒนาและ อนุรักษ์	(4) ทรัพยากร ธรรมชาติ ท่องเที่ยวชุมชน ได้รับอนุรักษ์ และดูแล	(1.4) มีความ ยั่งยืนทาง วัฒนธรรม
	(4) การพัฒนา การท่องเที่ยว และอนุรักษ์ ทรัพยากร ธรรมชาติ	(5) ได้แนวทาง การพัฒนา ภาพลักษณ์ แหล่งท่องเที่ยว	(5) แหล่ง ท่องเที่ยวมี ความสะอาด และภาพลักษณ์ ที่ดี	(2) ด้านเศรษฐกิจ ชุมชน วิสาหกิจ ชุมชน และ ธุรกิจภาค เอกชน
	(5) การพัฒนา ภาพลักษณ์และ ความสะอาด	(6) เกิดแนวทาง พัฒนาโครงสร้าง พื้นฐานชุมชน	(6) โครงสร้าง พื้นฐานของ ชุมชนได้ ปรับปรุงพัฒนา	มีรายได้เพิ่มขึ้น (3) ด้านสิ่งแวดล้อม: การดูแล อนุรักษ์ และยั่งยืน
	(6) การพัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน ในชุมชน	(7) เกิดนักท่องเที่ยว ความหมายและ ไกด์นำเที่ยว ชุมชน		
	(7) การพัฒนา นำสื่อความหมาย หรือไกด์นำเที่ยว			

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
	(8) การจัดทำ ฐานข้อมูลชุมชน และถ่ายทอด องค์ความรู้แก่ สมาชิกและ นักท่องเที่ยว	(8) เกิดฐาน ข้อมูลชุมชน (9) ได้เยาวชน ที่เป็นส่วนหนึ่ง ในห่วงโซ่ ท่องเที่ยว	(7) นักสื่อ ความหมาย และไกด์ชุมชน มีความรู้ทักษะ การนำเที่ยว (8) ฐานข้อมูล ชุมชน และองค์ ความรู้ได้ ประยุกต์และมี จุดเด่น (9) เยาวชนมี ทักษะและมี ส่วนร่วมใน ห่วงโซ่ธุรกิจ ท่องเที่ยว ชุมชน	
	(9) การพัฒนา ทักษะเยาวชน เพื่อเตรียมพร้อม ต่อธุรกิจการ ท่องเที่ยว	ชุมชน		

3. ผลการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ใช้ประโยชน์ของโครงการ พบว่า โครงการได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดผ่านมุมมองของผู้ใช้ประโยชน์/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังนี้

3.1. การพัฒนาศักยภาพของชุมชน พบว่า การทำงานของอพท. ช่วยส่งเสริมศักยภาพคนในชุมชน โดยเฉพาะสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ ถือเป็นการติดอาวุธทางความคิดและเครื่องมือให้กับชุมชน ผ่านกิจกรรมที่ อพท. ได้ดำเนินการในโครงการ เช่น การพัฒนาทักษะนักสื่อความหมายของชุมชน การพาสมาชิกชุมชนไปเข้าร่วมดูงานพื้นที่อื่น ๆ เพื่อความรู้และต่อยอดในพื้นที่ตนเอง เป็นต้น จนนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของคนในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานการท่องเที่ยวของชุมชน สร้างความสุขให้เกิดขึ้นในชุมชน เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชน

“...การพัฒนาการท่องเที่ยวของสุโขทัย พัฒนาขึ้นกว่าที่อื่น ๆ เพราะ อพท. เข้ามาส่งเสริม ทำให้ ชุมชนรู้ว่าตัวเองข้อดีอะไร มีศักยภาพอะไร สามารถที่จะยอดให้ไปสู่นักท่องเที่ยวได้ การที่ อพท. พาไปอบรมพาไปดูงาน ทำให้ออกไปเห็นโลกกว้าง เมื่อไปดูงานกลับมาชุมชนสามารถกลับมาคิดว่า จะทำอะไรกับชุมชนของตัวเอง เป็นการติดอาวุธและเครื่องมือให้ชุมชน” (ประธานชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเมืองเก่าสุโขทัย, สัมภาษณ์, 2564)

“...ถ้าไม่มี อพท. ตะเคียนเตี้ยไม่เกิดเส้นทางมะพร้าว นักท่องเที่ยวมาเรื่อย ๆ แต่จะหาตะเคียนเตี้ยไม่เจอ เช่นเดียวกับส้มволชนต่าง ๆ คงไม่เป็นที่รู้จักและยังคงหาตะเคียนเตี้ยไม่เจอ เนื่องลำพังชุมชนเองไม่มีศักยภาพมากพอที่จะพัฒนาให้คนภายนอกรู้จัก พี่เองก็ยังคงทำสวนอยู่บ้าน ไม่ได้ทำการท่องเที่ยวแบบนี้ ทั้งนี้ความสำเร็จมาจาก อพท. เป็นคนเริ่มต้น” (สมาชิกกลุ่มจากชุมชนตำบลตะเคียนเตี้ย จังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์, 2564)

“...การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของ อพท. ทำให้ชาวบ้านมีความสุขเพราะแหล่งท่องเที่ยวเป็นบ้านเกิดของเรา เป็นสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เป็นอาชีพของชาวบ้านเอง ทำให้ชาวบ้านอยากจะบอก อยากแนะนำ สิ่งที่มีในชุมชน อธิบายว่าเป็นต้นอะไร กินได้ไหม เวลาที่พานักท่องเที่ยวไปเที่ยวเรามีความภูมิใจที่มีคนสนใจในชุมชนของเรา เราอยากบอก อยากแนะนำให้มาท่องเที่ยว” (สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวโดยชุมชนไม้รูด, สัมภาษณ์, 2564)

3.2. ระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน จากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยคนในชุมชน มีส่วนช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างราบรื่น สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจากการที่ได้เข้ามาร่วมกันทำงานในทุกกระบวนการ ดังนั้น บทบาทแรกที่ อพท. ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน จึงเริ่มที่การส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มีองค์ความรู้และทักษะในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง สร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้ทดลองฝึกทำโดยมี อพท.คอยเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชน จนชุมชนสามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวได้

“...ยกสะท้อน ก่อนที่ อพท.จะเข้ามามีการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ยังไม่เป็นระบบ การจัดการอยู่ที่หน่วยงานรัฐเป็นหลัก ทั้งการติดต่อจองเที่ยวรถ ห้องพัก ชุมชนไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการจัดการ ภายหลัง อพท. เข้ามาส่งเสริมทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนในทุกกระบวนการ มีการตั้งกฎ กติกาต่าง ๆ เพื่อความเป็นระเบียบ เช่นการจัดคิวรถ การกระจายรายได้อย่างทั่วถึง และการจัดการรายได้ คือ แบ่งรายได้ 10%เข้ากองทุน เพื่อทำสาธารณประโยชน์และพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน พอชาวบ้านได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว” (ประธาน

ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนกกสะทอน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์, 2564)

3.3. ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากการศึกษาพบว่า เมื่อชุมชนได้ร่วมกันบริหารจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวแล้ว ก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน

“...ถ้าไม่มี อพท.การบริหารภายในชุมชน จะมีปากเสียงกัน เพราะการบริหารจัดการของชุมชนไม่ได้วางรากฐานกันเท่าไรหรอกจะมีขัดแย้งกันบ้าง แต่พอมี อพท.เข้ามาแล้วเรามีการจัดระบบแบบแผนกันใหม่ จะแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ทำให้การบริหารง่ายขึ้น และไม่ทะเลาะกัน” (อดีตกรรมการบริหารศูนย์วัฒนธรรมไทดำ ชุมชนไทดำนาป่าหนาด จังหวัดเลย, สัมภาษณ์, 2564)

3.4. วัฒนธรรมชุมชนได้รับการอนุรักษ์และสืบทอด จากการศึกษาพบว่า โครงการให้ส่งเสริมการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ส่งผลให้เยาวชนได้เข้าร่วมสืบทอดวิถีชีวิตชุมชนไปในการพัฒนาโดยการท่องเที่ยวชุมชน

“...ถ้าไม่มี อพท. การเที่ยวแบบนี้คงไม่เกิด เพราะวัยรุ่นสมัยนี้ไปทำงานอย่างอื่นกัน แต่ตอนนี้เด็กใหม่นี้หาปลาเองเป็นแล้ว เพราะผู้ใหญ่พาไปหาปลา ฝึก สอน ให้เด็กรุ่นใหม่สืบทอดวัฒนธรรม บางคนผู้ปกครองเป็นห่วงไม่อยากให้ลูกหลานลงน้ำ พอมีการท่องเที่ยวเด็กก็จะมา ที่ชุมชนมาเรียนรู้การทำท่องเที่ยวโดยชุมชน มาดูผู้ใหญ่ทำงานที่ชมรม” (ประธานกลุ่มประมงพื้นบ้านเชียงคาน, สัมภาษณ์, 2564)

3.5. เศรษฐกิจของชุมชน จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวชุมชนได้สร้างรายได้และเกิดทางเลือกอาชีพที่มากขึ้น ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาชีพและเศรษฐกิจของชุมชน ผลการศึกษาปรากฏในทุกพื้นที่ชุมชน

3.6. ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ อพท. ในพื้นที่กับชุมชน การทำงานของเจ้าหน้าที่ อพท. ในพื้นที่ทำงานใกล้ชิดเกาะติดชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะโดดเด่นของอพท. ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน มีความไว้วางใจ บทบาทของเจ้าหน้าที่อพท. ในพื้นที่จึงเป็นทั้งเพื่อนที่อยู่เคียงข้างสนับสนุนชุมชน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข และเป็นพี่เลี้ยงที่คอยให้กำลังใจให้คำแนะนำ ตลอดจนเป็นผู้สร้างโอกาสต่าง ๆ ให้กับชุมชนจากการนำเครือข่ายและองค์ความรู้ต่าง ๆ มาสู่ชุมชน

“...ถ้าไม่มี อพท. ชุมชนไม่มาถึงวันนี้ เพราะคิดว่า ไม่เคยเห็นหน่วยงานไหนที่ทำงานอย่างจริงจัง และจริงใจได้ขนาดนี้ ด้วยสิ่งทีอพท. ให้มาเป็นคอนเซ็ป หรือการเป็นพี่เลี้ยงที่ดีถูกบ่มเพาะชุมชน เพราะหลาย ๆ ครั้งที่อพท. ให้มาคือจะสอนเสมอว่า ถ้าการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืน ไม่ใช่การทำงานด้วยคนเดียว และจะให้ใช้ของที่มีอยู่ในชุมชนได้มาก แล้วก็ไม่ต้องชาวบ้าน อพท. พร้อมทั้งจะทำงานเคียงข้างกับชาวบ้าน” (สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนิเวศน์อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย, สัมภาษณ์, 2564)

4. ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบผลกระทบ “กรณีมี” และ “ไม่มี” โครงการ จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยใช้เทคนิคการเปรียบเทียบ 2 กรณีระหว่าง กรณีที่มีโครงการนั้นได้สร้างการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง และกรณีที่ไม่มีโครงการแล้วชุมชนและสมาชิกชุมชนจะเป็นอย่างไร โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นสมาชิกและผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมโครงการกับ อพท. ซึ่งผลการศึกษาพบว่า กรณีที่มีโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน 10 พื้นที่ แสดงในตาราง 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 ตารางแสดงผลการเปรียบเทียบผลกระทบในภาพรวม “กรณีมี” และ “ไม่มี” โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. 10 พื้นที่

กรณีที่ “มี” โครงการ	กรณีที่ “ไม่มี” โครงการ
(1) สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในการ บริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น (2) สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น (3) ชุมชนได้พัฒนาด้านการทำธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น (4) เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม และ จุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน จากการที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณีได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน	(1) สมาชิกชุมชนขาดหน่วยงานหรือ ผู้ทรงคุณวุฒิที่จะพัฒนาทักษะที่จำเป็น ด้านการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยว อาจส่งผลให้การบริหารไม่ผลสำเร็จ และ ธุรกิจไม่มีความยั่งยืน (2) ความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรม ภายในชุมชนจะไม่เกิด อาจทำให้มีการ ดำเนินธุรกิจแบบต่างคนต่างทำ แย่ง ทรัพยากร และแย่งผู้ใช้บริการกัน ซึ่งมี ส่วนทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยว เสื่อมโทรม และนักท่องเที่ยวไม่ได้รับ การปฏิบัติอย่างถูกต้อง

กรณีที่มี” โครงการ	กรณีที่”ไม่มี” โครงการ
(5) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น	(3) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และภาคธุรกิจอาจพัฒนา ศักยภาพไปอย่างล่าช้า ไม่ถูกทาง ทำให้ไม่สามารถถึงประสิทธิภาพของจุดเด่นทางการท่องเที่ยวได้เต็มประสิทธิภาพ
(6) สิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลและอนุรักษ์ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์และบริการจากระบบนิเวศให้แก่งสังคมมากขึ้นและยั่งยืน	(4) โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อธุรกิจการท่องเที่ยวไม่ได้รับ การพัฒนาอย่างเหมาะสม เนื่องจากขาดหน่วยงาน อพท. ที่เป็นตัวกลางการขับเคลื่อน
	(5) ประวัติศาสตร์ชุมชน และประเพณีไม่ได้รับการจดบันทึก อย่างเป็นระบบ และขาดผู้สืบทอดทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน
	(6) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชน มีความไม่แน่นอนด้านรายได้จากการท่องเที่ยว ไม่สามารถถึงประสิทธิภาพของแหล่งท่องเที่ยวได้ และไม่เกิดการกระจาย รายได้ในหน่วยธุรกิจท้องถิ่น

จากตารางที่ 3 ในกรณีมีโครงการในชุมชน ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ คือ

1. สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในการ บริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น ได้แก่ (1) สมาชิกในชุมชนได้รับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้สร้างความเข้าใจในการให้บริการท่องเที่ยว มีความพร้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยว (ชุมชนบ้านท่าระแนะ) คนในชุมชนได้รับการเสริมสร้างศักยภาพการเป็นวิทยากรและจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (ตะเคียนเตี้ย)

ชุมชนมีความพร้อมในการให้บริการการท่องเที่ยวใน ทั้งด้านการให้บริการ เช่น โฮมสเตย์ (บ้านไม้รูด) คนในชุมชนได้พัฒนาเป็นนักสื่อความหมายของชุมชน เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว (ชุมชนบ้านท่าระแนะ บ้านไม้รูด) คนในชุมชนการพัฒนานักสื่อความหมายเพื่อพัฒนาเสริมสร้างทักษะการนำเสนอเรื่องราวของชุมชน (ชุมชนตะเคียนเตี้ย) มีความเข้าใจเครื่องมือเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสามารถนำแนวปฏิบัติเพื่อป้องกันการระบาดของ COVID-19 ไปประยุกต์ใช้เพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ (ชุมชนบ้านท่าระแนะ) มีความเข้าใจและมีการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ และประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในตำบล (ชุมชนบ้านไม้รูด) คนในชุมชนได้เรียนรู้ความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ สามารถประยุกต์พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม และมีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มขึ้น (ชุมชนบ้านไม้รูด) ชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลไม้รูดอย่างเป็นทางการ (ชุมชนบ้านไม้รูด)

2. สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น พบว่า ชุมชนมีขวัญและกำลังใจ ตลอดจนความภาคภูมิใจ ภายหลังการพัฒนาและยกระดับเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (บ้านท่าระแนะ) เกิดกลุ่มต่างในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น กลุ่มเรือนำเที่ยว กลุ่มนักสื่อความหมาย กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มโฮมสเตย์ อยู่ภายใต้ชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน สมาชิกในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรม มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากขึ้น การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การกระจายรายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างทั่วถึง ทั้งคนที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกของชมรม (บ้านไม้รูด)

3. ชุมชนได้พัฒนาด้านการทำธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบ โครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น พบว่า คนในชุมชนมีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดของพื้นที่ โดยชาวบ้านมีการเก็บขยะในบริเวณครัวเรือน และพื้นที่ชุมชนตลอดเวลาที่มีโอกาส (บ้านท่าระแนะ) คนในชุมชนมีองค์ความรู้การจัดการขยะ การคัดแยก เพื่อจำหน่าย รีไซเคิล และแปรรูป ชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ในท้องถิ่น เกิดภาคีการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ ระหว่างชุมชนกับโรงแรม (บ้านไม้ดุด)

4. ชุมชนเกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม และมีจุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน จากการที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณีได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน พบว่า คนในชุมชนมีความรักความหวงแหนในทรัพยากรในชุมชน เช่น ป่าชายเลน ไร่คันทรง ลานตะบูน ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชายเลนและไม้คันทรงในพื้นที่ที่เป็นไม้ท้องถิ่น หักคงอยู่กับชุมชน นอกจากนั้นชาวบ้านได้รื้อฟื้นภูมิปัญญาเดิมของชุมชน ในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทรัพยากรในชุมชนเป็นของฝาก และของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยวได้แก่ หมวกใบคันทรง ชาสมุนไพร พร้อมทั้งพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรชุมชน เช่น โบว์ลิ่งลูกตะบูน มัดย้อมจากผลตะบูน เป็นต้น (บ้านท่าระแนะ)

5. ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น พบว่า ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ มีอาชีพเกิดใหม่ในชุมชน เช่น เรือบริการท่องเที่ยว การจักสาน การทำขนม อาหารบริการนักท่องเที่ยว กิจกรรมมัดย้อม ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและหลายช่องทาง เดิมมีรายได้จากการทำประมง ทำการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 10,000 บาทต่อเดือน เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวชาวบ้านมีรายได้สูงขึ้น เฉลี่ยครัวเรือนละ 40,000 บาท ต่อเดือน ซึ่งทำให้ชุมชนมีรายได้

อย่างเสถียรภาพ และการกระจายรายได้ในชุมชนอย่างยั่งยืน นักสื่อความหมายกิจกรรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านนักสื่อความหมายให้แก่เยาวชนในชุมชน และพัฒนาเยาวชนเป็นนักสื่อความหมายจำนวน 4 ราย สร้างรายได้ให้แก่เยาวชนเฉลี่ย 300 บาทต่อวัน (บ้านท่าระแนะ) ชุมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลได้รับการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (บ้านไม้รูด) ผลิตภัณฑ์ชุมชนได้รับการพัฒนา ได้แก่ กะปิก้อน บรรจุภัณฑ์สำหรับบรรจุกะปิ (ถ้วยเบญจรงค์) และการสร้างโลโก้แบรนด์ของกลุ่ม เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า เพื่อเพิ่มมูลค่าและอัตลักษณ์ให้ผลิตภัณฑ์กลุ่ม (บ้านไม้รูด) ชุมรมมีการบริหารจัดการกองทุน (บ้านไม้รูด)

6. สิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลและอนุรักษ์ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์และบริการจากระบบนิเวศให้แก่สังคมมากขึ้นและยั่งยืน พบว่า ชุมชนมีความรัก ความหวงแหนในทรัพยากรในชุมชน (เช่น ป่าชายเลน ไร่คันทรง ลานตะบูน) ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานการท่องเที่ยวและอาชีพ ได้รับการดูแลให้มีคุณภาพดีขึ้น คนในชุมชนมีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดของพื้นที่ โดยชาวบ้านมีการเก็บขยะในบริเวณครัวเรือน และพื้นที่ชุมชนตลอดเวลาที่มีโอกาส (บ้านท่าระแนะ) ชุมชนมีแบบแผนในการบริหารจัดการชุมชน เกิดข้อตกลงของชุมชนในการร่วมกันรักษาความสะอาดในชุมชน คนในชุมชนมีรายได้เสริมจากการจำหน่ายขยะ (บ้านไม้รูด) ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน (ชุมชนตะเคียนเตี้ย)

อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดย อพท. ประสบความสำเร็จการสร้างควมยั่งยืนให้กับชุมชนจากโครงการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้ (1) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานที่มีบุคลากร องค์ความรู้ และเครือข่ายระหว่างหน่วยงานที่เข้มแข็ง จึงทำให้การขับเคลื่อนมีประสิทธิภาพ (2) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนที่ อพท. ได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่น มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตัวเองให้มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวให้ดีขึ้น และมีการเรียนรู้ด้วย ตนเอง อยู่เสมอเป็นพื้นฐาน (3) โครงการและกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยวท้องถิ่น ของ อพท. มีการออกแบบให้ สอดคล้องต่อบริบทของแต่ละพื้นที่ อีกทั้ง มีการติดตามและเพิ่มเติมกิจกรรมที่เหมาะสมในการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างต่อเนื่องจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้โครงการเกิดความสำเร็จ (4) อพท. มีความ ตระหนักถึงสถานการณ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เช่น ในปี 2564 อพท. มีการขับเคลื่อน โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายใต้สถานการณ์การระบาดของ Covid-19 เพื่อ บรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ ชุมชน อย่างไรก็ตาม จากการที่พิจารณา แผนงานทั้งหมด ยังไม่ปรากฏแนวทางการปรับตัวธุรกิจการท่องเที่ยวที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นความเปราะบาง และปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุม แต่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวท้องถิ่นอย่างยิ่ง

เมื่อใช้เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (Global Sustainable Tourism Criteria: GSTC-D) (อพท., 2558) ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ที่ส่งผลกระทบในด้านการบริหารการจัดการท่องเที่ยว การสร้างอาชีพในชุมชนและรองรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน 2) ความยั่งยืนทางสังคม สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ดำรงอัตลักษณ์ของชุมชน 3) ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความตระหนักต่อการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่รองรับการท่องเที่ยว คำนึงถึงผลกระทบต่อธรรมชาติที่เกิดจากการท่องเที่ยว

เมื่อพิจารณาเส้นทางผลกระทบ (Impact pathway) โครงการงานพัฒนาตามแนวคิดของ White & Raitzer (2017) การประเมินผลกระทบจึงเป็นการวัดผลที่เกิดการที่โครงการทำให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) ที่แตกต่างไปจากเดิม จากการวิจัยผลกระทบทางสังคมของโครงการ พบว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เช่น รายได้ ผลผลิต ภาวะยากจน สุขภาพ และในด้านอื่น ๆ ที่แตกต่างจากเดิม เช่นเดียวกับแนวคิดการทำแผนที่ผลลัพธ์ที่เน้นความสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ กิจกรรม หรือการกระทำของบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่โปรแกรมทำงานโดยตรง ซึ่งผลลัพธ์จากโครงการอพท. สามารถเชื่อมโยงกับกิจกรรมของโปรแกรม แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรมเหล่านี้ก็ตาม 2) ภาวคติเครือข่ายที่ทำงานกับโครงการโดยตรง เช่น บุคคล กลุ่ม และองค์กร และผู้ที่โครงการคาดหวัง มีอิทธิพลต่อกิจกรรมส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับผลลัพธ์หลายอย่างของโครงการ จากการศึกษาโครงการนี้พบว่า มีภาวคติเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากที่สร้างผลลัพธ์โดยตรงกับโครงการ โดยเป็นทั้งความร่วมมือระดับองค์กรระหว่างอพท. และเครือข่ายในระดับชุมชน ต่างเป็นแรงผลักดันให้โครงการในระดับพื้นที่ขับเคลื่อนงานไปได้ 3) การมีส่วนร่วม โครงการเน้นการมีส่วนร่วมในเชิงผลลัพธ์ ในโครงการวิจัยนี้ พบว่า ได้สร้างการมีส่วนร่วมในระดับชุมชนจากการมีโครงการท่องเที่ยวชุมชน ที่ขับเคลื่อนโดยผู้นำและสมาชิกในชุมชน

ตลอดจนภาคีเครือข่ายทำงานร่วมกัน ในทางกลับกันผลลัพธ์เหล่านี้ทำให้ผลกระทบจากการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นแต่ความสัมพันธ์ไม่จำเป็นต้องเกิดจากสาเหตุและผลกระทบโดยตรง เมื่อพิจารณา ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) ที่หมายถึงกรณีที่ผลลัพธ์เชิงบวกสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มหนึ่ง ถูกชดเชยด้วยผลลัพธ์เชิงลบสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรายอื่น ในกรณีนี้จะไม่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามสำหรับโครงการขนาดเล็กหรือทำงานในประเด็นปัญหายาก ๆ ที่ถูกละเลยมานาน ผลลัพธ์ทดแทนก็น่าจะมีขนาดเล็กจนไม่จำเป็นต้องคำนวณ

นอกจากนี้ ในด้านการวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคม การใช้ตัวชี้วัด (Indicators) เป็นหลักฐานบอกว่าโครงการได้ดำเนินงานตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด ถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ทำให้ผลการวิจัยน่าเชื่อถือ สามารถแสดงถึงผลลัพธ์หรือผลกระทบทางสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม (เกตุกุล สระกวี, 2564) ซึ่งตัวชี้วัดมีทั้งรูปแบบเชิงปริมาณ ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านระยะเวลาและจำนวนผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการ จำนวนกลุ่มเป้าหมายที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากโครงการ และตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงตามผลลัพธ์ที่โครงการได้เป้าหมายไว้ (Rogers, 2014) ในงานวิจัยนี้ การแสดงตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome indicators) สามารถนำมาพิจารณาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ตัวชี้วัดผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจ สามารถแทนค่าด้วยตัวแทนค่าทางการเงิน เช่น ส่วนตัวชี้วัดผลลัพธ์ทางสังคม

การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมส่วนใหญ่แล้วจะสัมพันธ์กับตัวชี้วัดเชิงพฤติกรรม เพื่อแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม (Behavior) หรือความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงานชุมชนอื่น ๆ (Itsawilanon & Phalanurak, 2018) ที่เกิดจากโครงการทางสังคมที่มีเป้าหมาย แต่เนื่องจากการวัดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมักมีลักษณะที่ซับซ้อนกว่าตัวชี้วัด

ด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากมีกระบวนการทางสังคมที่มีองค์ประกอบย่อยหลายอย่าง ดังนั้น การประเมินการเปลี่ยนแปลงในเชิงพฤติกรรม ควรใช้ฐานแนวคิดทั้งสังคมวิทยาและจิตวิทยาร่วมกัน เพื่ออธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร (Zand & Soresen, 1975 อ้างอิงใน เกตุกุล สระกวี, 2564) ดังนั้น การพัฒนาตัวชี้วัดทางสังคมร่วมกับแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การประเมินผลกระทบทางสังคมมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น (เกตุกุล สระกวี, 2564) การนำเสนอผลวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคมอย่างโปร่งใสทุกขั้นตอนจะนำไปสู่การสร้างข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายต่อองค์การหรือโครงการได้ ตลอดจนยังเป็นการตรวจสอบเป้าหมายการบรรลุวัตถุประสงค์โครงการที่กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงทฤษฎี การประเมินผลกระทบทางสังคมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้นักวิจัยโครงการสามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโครงการ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง และการสร้างห่วงโซ่ผลกระทบมาใช้ในการออกแบบในการเก็บข้อมูล การได้ผลการศึกษาที่สะท้อนปัญหาและความสำเร็จของโครงการนั้น นักวิจัยจำเป็นต้องออกแบบการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดและนำเสนอผ่านตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome indicators) โดยควรมีการพัฒนาตัวชี้วัดผลลัพธ์ทางด้านสังคม ที่สามารถวัดพฤติกรรมทัศนคติ ทักษะ และความรู้ของบุคคลหรือกลุ่มได้อย่างเป็นรูปธรรม ตัวชี้วัดนี้ควรออกแบบโดยมีพื้นฐานจากทฤษฎีทางจิตวิทยา สังคมวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์

2. ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ เมื่อพิจารณาแผนงานของโครงการนี้พบว่า การดำเนินงานของโครงการยังไม่ปรากฏแนวทางการปรับตัวธุรกิจการท่องเที่ยวต่อปัจจัยแวดล้อมที่อาจมีผลกระทบต่อธุรกิจของชุมชน ดังนี้

- 1) กรณีสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) ที่สร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชน ทำให้โครงการท่องเที่ยวในชุมชนต้องหยุดชะงักในช่วงปี 2564 ดังนั้น การจัดการความเสี่ยงในธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการบริหารจัดการโครงการในอนาคต
- 2) กรณีการป้องกันความเสี่ยงที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นความเปราะบาง และปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุม แต่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวท้องถิ่นอย่างยิ่ง จากการพิจารณาแผนงานทั้งหมด ยังไม่ปรากฏแนวทางการปรับตัวธุรกิจการท่องเที่ยวที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นความเปราะบาง และปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุม ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวท้องถิ่นอย่างยิ่ง ดังนั้น ผู้ขับเคลื่อนโครงการควรพิจารณาประเด็นนี้เพิ่มเติมในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อ
การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2559). แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว
โดยชุมชนอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2559-2563.

กัมปนาท วิจิตรศรีกมล. 2556. ห้าทศวรรษของการพัฒนาพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
ในประเทศไทยและการก้าวต่อไปเพื่อรองรับกับประชาคมเศรษฐกิจ
อาเซียน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เกณท์ GSTC สำหรับแหล่งท่องเที่ยว Version 2.0 พร้อมตัวชี้วัดและ SDGs.
สืบค้นจาก www.gstcouncil.org วันที่ 20 กันยายน 2564.

เกศกุล สระกวี. (2564). ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวชี้วัดทางพฤติกรรมใน
การประเมินผลกระทบทางสังคม. วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 27(2),
1-19.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2562). เกณฑ์การพัฒนา
การท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการ
นโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา, วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, เกศกุล สระกวี และเศรษฐภูมิ
บัวทอง. (2563a). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการการประเมินผล
โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สำนักงานคณะกรรมการ
ส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกว.).

จิตติ มงคลชัยอรัญญา, วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, เกศกุล สระกวี และเศรษฐภูมิ บัวทอง.
(2563b). คุณค่าและมูลค่าจากงานวิจัยท้องถิ่น. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สำนักงานคณะกรรมการ
ส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกว.). กรุงเทพฯ: หจก.
สันสว.

- พระราชบัญญัติ นโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๒.
พัฒน์มาศ วงศ์พัฒนศิริ. (2559). อพท. การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน.
สืบค้นจาก https://www.nectec.or.th/ace2019/wp-content/uploads/2019/09/20190909_SS02_Patthamas.pdf วันที่ 20 กันยายน 2564.
- สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์. (2561). การจัดการงานวิจัยสู่
ผลลัพธ์และผลกระทบ: แนวคิดและกรณีศึกษา. สถาบันคลังสมอง
แห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ. (สทท.). การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. สืบค้นจาก
<https://www.adt.or.th/page/sustainable-tourism/en> วันที่ 20
กันยายน 2564.
- สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน. (มปป.). คู่มือเกณฑ์มาตรฐานการบริหารจัดการ
แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน. องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อ
การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. สืบค้นจาก
[http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/228/SAR.
pdf](http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/228/SAR.pdf) วันที่ 20 กันยายน 2564.
- สุพจน์ ชุณหวิธดิอนันต์ และริตา อ่อนอินทร์. (2560). รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการสำรวจสถานะของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบท
ประเทศไทย และทางเลือกมาตรการ ทางเศรษฐศาสตร์สังคม และ
กฎหมาย เป้าหมายที่ 12. ชุด “โครงการประสานงานการวิจัยเพื่อ
สนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)” Research Coordination for
SDGs. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุวรรณา ประณีตวตกุล. 2562. เส้นทางสู่ผลกระทบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์
การประเมินผลกระทบของงานวิจัยด้านการเกษตร. ภาควิชา
เศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2558).
ท่องเที่ยวโดยชุมชน. งานองค์ความรู้ สำนักบริหารยุทธศาสตร์ ร่วมกับ
สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ
เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ: บริษัท
โคคุน แอนด์ โค จำกัด

ภาษาอังกฤษ

- Brown, A. (2016). What Is This Thing Called ‘Theory of Change’? Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/what-isthis-thing-called-theory-change-ann-murray-brown?trk=hp-feed-article-title-share> (4sep2021)
- Earl, S., Carden, R. and Smutylo, T. (2001). Outcome Mapping: building learning and reflection into development programs. Ottawa: International Development Research Centre 2001.
- Epstein, M.J., and Yuthas, K. (2014). Measuring and Improving Social Impacts. CA: Berrett-Koehler Publishers.
- Kholweg, K. (2019). Has the Theory of Change established itself as the better alternative to the Logical Framework Approach in development cooperation programmes? Progress in Development studies, 19(2), 112-122.
- Montes, A., Sianes, A., Fernández-Rodríguez, V., López-Martín, C., Ruíz-Lozano, M., and Tirado-Valencia, P. (2021). Social Return on Investment (SROI) to Assess the Impacts of Tourism: A Case Study. SAGE Journal. (1–16).
- Sarah, E., Carden, F. and Smutylo, T. (2001). Outcome Mapping; Building Learning and Reflection into Development Programs, International Development Research Centre (IDRC).

- UNWTO. (2005). Sustainable development. Redrived from <https://www.unwto.org/sustainable-development> 15 October, 2021. Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, UNEP and UNWTO, 2005, p.11-12.
- Vogel, I. (2012). ESPA guide to working with theory of change for research projects. https://www.imainternational.com/images/listing_doc/ESPA-Theory-of-Change-Manual-FINAL.pdf
- White, H., and Raitzer, D. A. (2017). Impact Evaluation of Development Interventions A Practical Guide. Asian Development Bank. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS179188-2>